

Kapitalisme på norsk

Månedsbrev 9/2018

“Kapitalisme er ikke markedsøkonomi”. Epler og pærer er heller ikke det samme.

Arne Jon Isachsen
Centre for Monetary
Economics (CME)

“Kapitalisme er ikke markedsøkonomi” er overskriften på en artikkel i Dagens Næringsliv for et par uker siden – skrevet av Steinar Juel i tankesmien Civita¹.

Epler og pærer er heller ikke det samme.

I

Kapitalisme beskriver “...et system der en elite kontrollerer produksjonsmidlene, og der elitens makt øker fordi kapitalen blir mer og mer konsentrert i monopoler”, fremholder Juel.

Det sentrale i kapitalismen er ikke en elite med monopol som herser med alle oss andre.

Det sentrale i kapitalismen er ikke en elite med monopol som herser med alle oss andre. Det sentrale i kapitalismen er at produksjonsmidlene i hovedsak er privat eid og ikke statlig eid. Og at de økonomiske beslutningene skjer innen rammen av en markedsøkonomi. Hvilket innebærer at prisene fremkommer som et resultat av tilbud og etterspørsel i det aktuelle markedet.

Markedsøkonomi kan være preget av mange og små tilbydere som konkurrerer

saftig seg imellom. Eller markedet kan være dominert av én eller noen få produsenter med stor makt. Monopoler. Som da vil kunne utnytte denne makten til å berike seg selv på bekostning av samfunnet i det store.

I Norge er de fleste foretak i privat eie. Videre har vi store innslag av markedsøkonomi. Det hele solid rammet inn av et egnet lovverk. Kapitalisme på norsk.

Videre har vi et omfattende avtaleverk i arbeidsmarkedet som regulerer forholdet mellom selgere og kjøpere av arbeidskraft. Helt sentralt her står oppgaven å se til at monopoltendenser på kjøpersiden blir holdt i sjakk.

De fleste markeder i Norge er preget av solid konkurranse. Men ikke alle. Tre kjeder står for 96 prosent av omsetningen i dagligvaremarkedet. Det gir mer markeds-makt enn hva som godt er.

II

I artikkelen til Steinar Juel leser vi videre: “Markedsøkonomi er et system med mange konkurrerende bedrifter, hvor det tilstrebes at ingen har dominerende markeds-makt, og hvor det skal være lett for nye aktører å etablere seg.”

¹ Se artikkel på Civitas hjemmeside:
<https://www.civita.no/2018/08/30/kapitalisme-er-ikke-markedsokonomi>

Dette blir feil. Frikonkurransemodellen som her beskrives, er en *form* for markedsøkonomi. Denne modellen har mange sjarmerende egenskaper.

En annen form for markedsøkonomi er *oligopol*. Med få produsenter. Snarere enn å ta prisen i markedet for gitt, slik man gjør i frikonkurransemodellen, kan den enkelte produsent ved oligopol selv bestemme prisen. Med et sideblikk til hva konkurrentene tenker og gjør.

Om *karteller* utvikler seg, innebærer det at produsentene går sammen og ter seg som et monopol. Forbud mot kartellvirksomhet er ingen garanti for at slik virksomhet ikke finnes.

III

Mye av det statlige eierskapet i norsk økonomi er organisert som aksjeselskaper der staten ter seg på samme vis som private eiere. Begrepet "blandingsøkonomi" brukes ofte om dette systemet.

Privat eiendomsrett til produksjonsmidlene i kombinasjon med at eieren får det som er tilbake av inntektene når alle utgifter er bestridt gir incentiver til effektiv produksjon. Hvorfor det? Fordi en best mulig utnyttelse av ressursene gir eieren størst mulig profitt.

Dette er en særdeles god egenskap ved markedsøkonomien. Ingen statlige

direktiver trengs for å få til en mest mulig effektiv produksjon; egeninteressen til eierne er alt som skal til.

Dagens Kina er en kapitalistisk markedsøkonomi med sterke innslag av statlig eierskap ...

Dersom et foretak ikke lykkes i konkurransen, går det konkurs. Hvilket sikrer at produksjonsfaktorene – kapital og arbeidskraft – over tid finner sin anvendelse i andre og mer produktive foretak.

IV

Motsatsen til en markedsøkonomi er ikke kapitalisme men en planøkonomi.

I en planøkonomi eier staten produksjonsmidlene. En sentral instans bestemmer hva som skal produseres, hvor og hvor mye. Sovjetunionen – med sin altomfattende Gosplan – hadde en planøkonomi. Den fungerte tålig bra en stund. Men med tiltakende kompleksitet i produksjonen, og med etter hvert motstridende interesser og ønsker blant dem som bestemte, ispedd en solid mengde korrupsjon, maktet ikke planøkonomien å levere som forventet. Incentivene til en effektiv utnyttelse av ressursene var ikke på plass.

Den sovjetiske planøkonomien ble

utkonkurrert av den amerikanske markedsøkonomien. Og samveldet gikk i oppløsning.

V

I 1978 kom Deng Xiaoping til makten i Kina. "Det spiller ingen rolle om katta er svart eller hvit, bare den fanger mus", fremholdt Deng. Pragmatisme vant over ideologi. Kina skulle gjenvinne sin storhet. Ikke ved Maos vedvarende revolusjon, men ved økonomisk fremgang, som over tid ville gjenreise Midtens rike som verdens midtpunkt.

Den sovjetiske planøkonomien ble utkonkurrert av den amerikanske markedsøkonomien.

Kollektivbruk for organisering av produksjonen på landet forlattes. Familiebrukene gjenoppstår. Den enkelte bondes kreativitet og arbeidsomhet blir igjen belønnet. "Tjen folket", hadde Mao sagt. "Tjen deg selv" virker mer fremmede på produksjonen. Kineserne lykkes. Og får mer mat på bordet.

Dagens Kina er en kapitalistisk markedsøkonomi med sterke innslag av statlig eierskap, og med et diktatur som politisk overbygning. Her er også overordnede planer for hvor Kina vil gå. "Made in China 2025" er en plan for hvordan Midtens rike kan ta internasjonalt lederskap i ti avanserte sektorer

(produksjon av fly, roboter, grønn energi, ...).

VI

Et grunnleggende problem med kapitalisme og markedsøkonomi er at produksjon og inntektsfordeling blir bestemt samtidig. Utviklingen de fire-fem siste tiårene, med tiltakende globalisering og teknologiske nyvinninger, har ført til at forskjellen mellom fattige og rike innen de enkelte land stadig er blitt større.

Når noen – i enkelte land mange – blir styrtrike, samtidig som det store gross blir hektet av utviklingen og kjenner seg marginaliserte, kan man spørre seg om ikke de som flyter på toppen, bør føle seg berørt og kjenne en form for ansvar for det som skjer.

Om svaret her er ja, kan Civita, tankesmien som Steinar Juel er knyttet til, muligens se seg kallet til å gjøre noe her. Etter formålet skal Civita arbeide for "... å fremme en samfunnsutvikling basert på ... personlig ansvar".

VII

Justin Welby, den 62 år gamle erkebiskopen av Canterbury som er leder for den anglikanske kirken med 90 millioner medlemmer – og som har mer enn ti års erfaring som forretningsmann i oljebransjen – forteller i Financial Times om

en samtale han hadde i 2014 med en “very senior banker”. Temaet var lærdommer av finanskrisen som startet syv år tidligere.²

Bankmannen mente han hadde tatt erkebiskopens bekymring fra den gangen på alvor. Nå var det ingen av dem som tidligere hadde tjent ti millioner pund eller mer i året som tjent over fem millioner pund, fremholdt han.

“I’m not sure you quite got the point”, svarer erkebiskopen. “Surely there’s a point where people have got enough.”

Erkebiskopen mener at britene står på kanten av stupet. “It’s more than a crisis of capitalism, it’s also a national crisis.” Vi har ikke lært lekse etter finanskrisen. Vi har fortsatt å dyrke en form for kapitalisme uten moralsk forankring, hevder han.

14. september 2018

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>

² Se artikkel i Financial Times den 8. september 2018
<https://www.ft.com/content/268ff106-b1f7-11e8-99ca-68cf89602132#comments-anchor>